

Mustafa Ruhi Şirin

NİÇİN ÇOCUK ve MEDENİYET?

Kültür ve medeniyet birbirini tamamlayan, çoğunlukla aynı anlamda kullanılan iki kavramdır. Hiçbir kültür/medeniyet, diğerinden daha “iyi” ya da “medeni” değildir. Tarihin farklı dönemlerinde daha etkin görünen medeniyetler sırası geldiğinde insanlığa sağladığı katkılarını az ya da çok sürdürmeye devam etmektedir. İnsanlık tarihinin ortak hafızasını temin eden kültür ve medeniyet birikimi hâkim paradigmaya göre daha görünür olabilmektedir. Medeniyet birikiminin kapısını araladığı güzellikler kendi ömürleri içinde yeni sentezlere kapı aralamakta, “hayat çemberi” kendi seyrinde devam etmektedir. Bu fasılda Batı’nın yeryüzündeki özellikle ekonomi temelli geçici egemenliği nedeniyle oluşan algı Batı medeniyetinin diğer kültür/medeniyetlerden üstün olduğu anlamına gelmez. Kültür/medeniyet farklılığını o medeniyetlerin varoluşlarının dayandığı temel değerler -zihniyet- belirler.

Kültür/medeniyet dairelerinde insan olmanın ortaklığından kaynaklanan benzerlikler kadar zamanın bıraktığı izlere göre biriken farklılıkların da olması doğaldır. Kültür ve medeniyet çevrelerinde aile geleneği ve çocuk-insan tasavvurundaki benzer kabuller nedeniyle o kültür ve medeniyetlerin “ortak iyiler”i birbirine benzeyebilir. Niçin çocuk? ve Niçin medeniyet? soruları “medeniyet fikri” etrafında aile geleneği ve çocuk tasavvurunun anlam dünyasını yorumlamak amacıyla sorulmuştur. Çocuk ve medeniyet ilişkisi insan olmanın özünü ve doğasını en açık şekilde yansıtabilecek zemini sağlaması bakımından önemlidir. Medeniyet olgusunu kabule dayalı yapacağımız değerlendirmelerle, medeniyet olgusuna kökten itiraz edenlere de cevap vermiş olacağız.

Her kültür medeniyet düzeyine erişemez. Bunun kanıtı ise antik medeniyetlerdir. Kültür, medeniyetin dayandığı dünya görüşünün kozasını değerler sistemi ve sosyal düzenin bütün bileşenlerini harekete geçirerek örür. Medeniyete “meşruluk kabulleri”ne göre kimliğini veren sosyal bir düzen inşa eder.

Kültür bir topluma özgüdür. Medeniyet ise kültürden ilham alsa dahi açığa çıkardıkları ile toplumların ortak idealleriyle birlikte oluşur ve bütün insanlığın mirasına erişir. Medeniyet düzeyine ulaşan her kültür bu fasıldan sonra evrenseldir. Evrensel değere ulaşan medeniyetler ise neticede insanlık medeniyeti katına yükselirler. Özünü insan varoluşu ve ilhamının birliğinden alması sebebiyle medeniyet ne kadar farklı kültürlerden doğarsa doğsun tüm kabulleri ile insanlığı içten gelen bir ortaklıkta buluşturur. Çocuk gibi, aile gibi, evlenmek gibi, erdemli olmak, adil olmak, yardımsever olmak veya merhamet göstermek gibi.

Medeniyet, insanoğlunun yeryüzü serüveninin başlamasından bu yana geçen binlerce yıl içinde oluşmuş insanlık birikimidir. Bu yönüyle insanlık medeniyeti yeryüzünde yaşamış tüm medeniyetlerin geride bıraktığı ve birbiriyle etkileşim içine girmesi sonucunda günümüze ulaşmış maddi ve manevi mirastır.

Medeniyet için sorulacak “Niçin meydana geldi?” ve “Nasıl oluştu-gerçekleşti?” sorularına verilecek benzer cevaplar kadar farklı cevaplar da olmalıdır. Her kültür/medeniyet çevresinin oluşum nedenleri ve bileşenlerinin farklı olması ise o kültür/medeniyet dairesinin insan ve varlık tasavvuruna dayalı zihniyetinden kaynaklanır.

Bir medeniyet için “Niçin meydana geldi?” sorusunun cevabı tarım-ziraat olabilir. Bir diğeri çocuk ya da ergenlik için “üst yapılar” kurabilir. Başka bir medeniyet ise sosyal ve siyasal üstyapılara öncelik verebilir. Medeniyetlerin amaçları barış, eşitlik, özgürlük ya da adalet arzusuna yönelik olabileceği gibi bazı medeniyetler ise, Sparta ve Moğol gibi, savaşı değerler üzerine kurulu olabilir. Bu hedeflerin farklı olmasını sağlayan her medeniyet çevresinin zihniyetine dayalı insan varlığı ve insanlık ile ilgili idealleridir. Medeniyetler bir yandan doğruluk-adalet, iyilik ve güzellik gibi erdemler, öte yandan toplum tasarımı ile de ilgilidir. Medeniyetin erdem ve ideallerine rengini veren ise zihniyetini oluşturan “kültürel üslup/biçem”dir.

Medeniyetin çocukluk döneminde “kurucu medeniyet düşüncesi” belirleyicidir. Çocukluk döneminden gençlik dönemine geçen bir medeniyet olgunluk döneminde “düşünce gücünü” yitirirse o medeniyetin yaşlılık dönemi kaçınılmaz bir sonuçtur. Bir medeniyetin yaşlılık döneminde

“kültürel biçem” gücünü yitirince medeniyet saati yavaşlar. Medeniyet saatinin yavaşlamasıyla farklı medeniyetlerin etkisi kaçınılmaz olur. Bir medeniyet kültürel yoğunluğu azalsa ve geri çekilse de “bilgi kileri”nden bütün insanlık yararlanmayı sürdürür.

Bir medeniyetin çocuk tasavvuru ile ilgili ana soru şu olmalıdır: “Medeniyet fikri”yle temellendirilmiş bir aile geleneği ve çocuk tasavvuru var mıdır? Bu soruya bağlı bir diğer soru şudur: Bu medeniyetin aile geleneği ve çocuk tasavvuru (aile ve çocuk kültürü) nedir, nasıldır? Bu iki soru da her medeniyetin “kültürel biçem”iyle bire bir ilişkilidir.

Hint medeniyetinin insana yönelik öncelikli tasavvuru barış, Çin medeniyetinin eşitlik, Batı medeniyetinin özgürlük iken, İslâm medeniyetinin adalet arzusuna ise bu medeniyetlerin varoluşunun dayandığı bilgi geleneği ile çocuk yetiştirme anlayışı yön verir. Medeniyet insanı yetiştirme geleneği eğitimle devam eder. “Medeniyet fikri” ve medeniyetin “ben-idraki”ne dayalı çocuk eğitiminde öncelikli kurum “ailedir”; temel kavram ise “medeniyet pedagojisi”dir.

Bir medeniyetin pedagoji geleneği çağları aşarak bugüne gelebilmişse, o medeniyetin çocuk yetiştirme geleneği sürebilir. Medeniyet pedagojisinin dayandığı anahtar kavramlar aile geleneği, “kültürel biçem”, medeniyet bilgisi, medeniyet bakışı, medeniyet dili ve medeniyet bilgisi’dir. Bir medeniyetin çocuk karakteri dizgesi inşa süreci devam ediyorsa “düşünce zembereği” çalışıyor demektir ve o medeniyet çocukluk, gençlik ya da olgunluk dönemi içinde kabul edilir.

Bir medeniyetin eğitimdeki en yüksek başarısının ölçüsü medeniyet insanı yetiştirip yetiştiremediği ile ölçülür. Medeniyet ile çocuk arasındaki ilk koza aile içinde örülmeye başlar. Çocuk eğitimi aynı zamanda toplumsal kimliğin de öğretilmesi sürecidir. Bu bakımdan medeniyet, insan varoluşunu eğitimle ve zihniyetin aktarımı ile gerçekleştiren bütün üstyapıların toplamıdır.

Medeniyetin çocuk yetiştirmenin öncülleri olan ekonomik, siyasi, ahlâki, dini, zihni ve estetik temelleri bir insan bedenindeki organların uyumlu oluşu gibi ortak ideallerin inşasıyla hayata geçebilir. Bir medeniyetin insan karakterini oluşturan “iyi” örneği dünya nimetlerini tekelinde tutmayı başarı kabul ederken, bir diğeri bilgiyi ya da iktidarı-gücü elde tutmayı başarı kabul edebilir. Bir başkası ise medeniyet çocuk yetiştirmenin merkezine “iyilik ve erdem”i değer olarak koyabilir. Medeniyet çocuk tiplerinin farklı oluşunu ise medeniyetlerin insan tasavvurlarını şekillendiren aile geleneği ve “ben-idraki” anlayışlarından kaynaklanır.

Bir medeniyetin çocukla ilgili en temel sorusu çocuğun kimolduğudur. Bu sorunun cevabı her medeniyetin dünya görüşü ve pedagojisinde çocuk bakışı, çocuk dili ve çocuk bilgisine göre değişkenlik gösterir. Bu ana sorudan sonra çocuk ve medeniyet ilişkisi için sorulması gereken beş ardışık soru daha vardır: Bir medeniyetin doğuşunda çocukla ilgili aile geleneği ve “kültürel biçem” nelerden oluşur? Bir medeniyetin gençlik döneminde çocukla ilgili aile geleneği ve “kültürel biçem” nasıl gelişir? Bir medeniyetin olgunluk döneminde çocukla ilgili ulaştığı aile geleneği ve “kültürel biçem” hangi niteliklere ulaşır? Bir medeniyetin yaşlılık-çöküş döneminde aile geleneği ve çocukla ilgili değerler ve “kültürel biçem” nasıl zayıflar ve durağanlaşır? Bir medeniyet durağanlık döneminden sonra aile geleneği ve çocukla ilgili değer ve “kültürel biçem” ile çocuk anlayışını yeniden inşa edebilir mi?

Günümüz dünyasında özellikle toplumlar arası etkileşimin artmasına bağlı kalarak daha çok ortaklaşan bilgidен hareketle durağanlığa erişen medeniyetlerde yeninin ilham ve özgünlük bulması için nüvelerinde neyi bulundurmasının elzem olacağı sorusu da ayrıca bir yer tutmalıdır. Zira medeniyetler arası geçişi önemli miktarda elinde bulundurmaya çalışan Batı medeniyetinin sağlayamadıklarının kullanımı için bunlara zaman içinde hayli ihtiyaç duyulacak.

Bu ana soru ve ardışık soruları niçin sormamız gerektiğini kısa bir parantez içinde açıklamamız gerekir: Dünya, hayatini sürdürен Hint, Çin, Afrika, Batı ve İslam medeniyetlerindeki farklılıkların azaldığı bir evreye doğru hızla kaymaktadır. Kültürel kırılma ve kopuş yaşanan medeniyetlerde aile yapıları ve çocuk yetiştirme anlayışları giderek birbirine benzemektedir. Kültürel yoğunluğu azalan medeniyet çevreleri için “medeniyet transferi”ni sağlayan modernleşme, “güçlü ve sert ben-idraki”ne dayanan Batı medeniyetinin varlık nedenidir.

Bütün medeniyetlerin birikimini üretim ve bilgiye hâkimiyeti ile kendi tekeline indirgeyen Batı medeniyeti karşısında değişik medeniyet coğrafyalarında benzer sorunların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Bu yönü ile modernleşme, medeniyetleri Batı medeniyetine yaklaştıran ve kültürel emperyalizme yol açan işleve sahiptir. Bunun sonucunda ise farklı çocuk sosyolojileri yerine medeniyetler için benzer çocuk sosyolojisinden de söz edilebilir. Medeniyetler diyalogu yerine, “medeniyetler ittifaki” anlayışı da Batı'nın kontrolündeki ekonomik, siyasi ve kültürel sistem kuşatmasını pekiştirmekte ve değişik medeniyet coğrafyalarında benzer çocuk sosyolojisinin oluşmasına ve yaygınlaşmasına ortam hazırlamaktadır.

Bir medeniyet, Çocuk kimdir? sorusunun cevabını bulamaz duruma gelmedikçe çocuk tasavvuru ortadan kalkmaz. İslam medeniyetinin çocuk yetiştirme geleneğinde zayıflama, kırılma ve bozulmalar yaşandığı son iki yüzyılın en temel kaygısıdır. Buna rağmen, İslam medeniyeti, Çocuk kimdir? sorusunu sorabilir ve medeniyet düşüncesine dayalı çocuk yetiştirmeye yönelebilir. Zayıflayan ve durağanlaşan kültürel biçemlerin zemini doğru kurgulanan bir ortak birikim ile medeniyet diyalogunun gereklerine uygun bir çekicilikte nasıl kurgulanacağı kafa yorulması gereken kayıplar arasındadır. Bunun için medeniyetin aile geleneği ve çocuk yetiştirme anlayışıyla yüzleşme cesaretini göstermesi yanında “düşünce zembereği”ni yeniden kurması ve “hayat çemberi”ni de harekete geçirmesi gerekir.

Bir medeniyet durağanken kendini yenileyeceği döneme hazırlamadıkça atılım gücüne erişemez. Bir medeniyetin “karakterinin kavranabilmesi” zordur. Bunun için yalnızca çocuk tasavvuru geleneği değil, bu geleneğin pedagojisini harekete geçirerek medeniyet saatinin zembereğinin kurulması ön şarttır. İslam medeniyetinin çocuk paradigmasındaki çocuk bakışı, çocuk bilgisi ve çocuk dili devre dışı kalmıştır. Bu nedenle çocuk yetiştirme geleneği kaldığı yerden değil, yenilenerek ve kendi modernliğini üreterek yoluna devam edebilir.

Tarih boyunca her kültür/ medeniyet çevresi farklı aile geleneği ve çocuk anlayışı geliştirdiği gibi, aynı kültür/ medeniyet çevresinde farklı aile geleneği ve çocuk anlayışı da olabilmektedir. Bu farklı çocuk anlayışı kültürlerin çocuğa bakışı, “kültürel biçem” ve çocuk geleneğinin farklı olması yanında, kültürel kimlik ve “zaman ve mekan idraki”nden de kaynaklanabilir. Medeniyetlerin çocuk anlayışı bakımından ortak yönü ise, tarih boyunca her medeniyet çevresinde çocuklar ya “eksik yetişkinler” ya da yetişkinlere bağımlı ve “yetersiz” varlıklar olarak görülmüş olmalarıdır. Medeniyetler arası etkileşim, kültürlerin doğasından kaynaklanır. Medeniyetlerin çocuk anlayışlarında benzerlikler kadar farklılıkların olması doğal bir sonuçtur. Çocukluk üzerine evrensel bir ortak kabule dayalı “doğru düşünce biçimi” beklentisi ise dünya çocuk sarmalının çözümünü ertelemekten ibarettir.

Her medeniyet, çocuk hakları anlayışını ortaya koyma, insanlık medeniyetinin birikimden yararlanma, evrensel belgeleri yorumlama ve geliştirme hakkına sahiptir. 20 Kasım 1989’da kabul edilen *Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)*’nin evrensel değerlere dayalı ölçüt ve ilkeleri bütün insanlık için geçerlidir. Doğum sonrası kazanılmış haklara dayalı “çocuk-insan hakları” belgelerine itirazın temel nedeni, doğum öncesi haklara

-cenin hakları- yer vermemiş olmalarıdır. Bu eksikliğe itirazın nedeni ise Antik medeniyetlerden bu yana “nüfus planlaması”nı ortaya koyan hiçbir evrensel değer olmayışıdır. ÇHS’nin medeniyetlerin çocuk-insan kozasını ören aile kurumunu dışlayıcı bir anlayışa göre hazırlanmış olması ise başlı başına sorun teşkil etmektedir. Güç koşullardaki çocuklar konusunda ailenin merkezde olması gerekirken, bu görev, tarih boyunca bu işlevi yerine getirememiş olan “devlet”e verilmiştir. ÇHS’nin en temel açmazı ise “vicdan ve din özgürlüğü” kavramına yer verdiği hâlde, anne ve babanın çocuğun din eğitimi verme hakkını göz ardı eden seküler bir anlayışla hazırlanmış olmasıdır.

Çocuk sorunlarının çözümünde “insan hakları” ve “çocuk hakları” konularının Batı uygarlığının üstünlüğüne indirgenmesi de kabul edilemez. Çocuk sorunlarının çözümünde medeniyetlerin ürettiği “bilgi kileri” ve bütün üstyapılar insanlığın birikimidir. Çocuk sorunları için medeniyet merkezli çözüm, bir ülkenin-toplumun çocuk sorunlarını “hayat çemberi” içine aldığı anlamına gelir. Bugünün dünyasında hiçbir medeniyetin küresel sistemden bağımsız olmadığı gerçeği ise toplumsal sorunların sistemin belirlediği sınırlar içinde çözülmesi gerektiği anlamına gelmez.

Dünya ekonomik ve siyasi düzeni hem çocuk sorunlarının başlıca nedeni hem de “çözümün” merkez üssü olmayı sürdürdükçe bu çabalardan sonuç alınmayacağı da bir dünya çocuk gerçeğidir. Çünkü, küresel sistemle kurulan ilişki ile yarım yüzyıl boyunca hiçbir kök çocuk sorunu çözülememiştir.

Ülkelerin-toplumların çocuk sorunlarının çözüm merkezleri kültür-medeniyet daireleridir. Yaşayan her medeniyet çevresi evrensel çocuk hakları değerleri ve kendi kültürel savunma güçlerini harekete geçirmedikçe bu küresel kuşatma önlenemez.

Çocuk Vakfı, bu noktadan hareketle çocukla ilgili kök sorunların çözümüne yönelmeyi önermektedir. Bu amaçla, kültür ve medeniyet ilişkisinin tüm boyutlarıyla araştırılması için *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*’ni yayımlamaya karar vermiş bulunuyoruz. Bundan böyle ülkemizde ve dünyada aile ve çocuk merkezli çalışma yapan genç araştırmacıların ve çocuk entelektüellerinin önünde, Niçin çocuk ve medeniyet? sorununun olacağını ümit ediyoruz.